

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТИ

МАЛЦИНСТВОТА В ЕТНИЧЕСКАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ И УКРАИНА: СРАВНИТЕЛНИ АСПЕКТИ

Благовест Нягулов

На 5 октомври 1992 г. българският президент Жельо Желев и украинският — Леонид Кравчук подписват в София *Договор за приятелски отношения и сътрудничество между България и Украйна*. Този акт полага международноправната основа на съвременните българо-украински отношения, включително и в сферата на защитата на правата на човека и малцинствата. Според текста на неговия чл. 9 *договарящите се страни ще осигуряват необходимите условия и ще предприемат специални мерки за запазване и развитие на етническата, езиковата, културната и религиозната самобитност, за гарантирано осъществяване на правата на всички лица от българска националност, постоянно пребиваващи на територията на Украйна и на лицата от украинска националност, постоянно пребиваващи на територията на Република България, в съответствие с международните стандарти в тази област*. По-конкретно се предвиждат следните ангажменти на страните по договора: взаимни облекчения на режима на консулското обслужване и пътуванията между двете страни за лицата, принадлежащи към посочените групи; съдействие за изучаване от тези лица на езика, културата и традициите на другата договаряща се страна; улеснения в рамките на съответното държавно законодателство за учредяването и дейността на организации на лица от посочените групи при осъществяване на съответстващата на уставните им цели дейност.¹

Цитираната (да я наречем условно «малцинствена») клауза в българо-украинския договор поставя въпроса за реципрочността в двустранните отношения, а осветляването на този въпрос изисква сравнително изследване на проблема за мястото на малцинствата в етническата политика на България и Украйна.² Темата на поредната конференция — «Българите в Северното Причерноморие» и мястото на нейното провеждане — седалището на

Асоциацията на българските дружества и организации в гр. Одеса, Украйна, ми дават основание да предложа моят опит за такова изследване.

Етнодемографски характеристики и малцинства

България и Украйна са национални, но мултиетнични държави. Според официалните преброявания от 2001 г. (в българското се дават данни по «етнически групи»,³ а в украинското — по «националности»⁴) общият относителен дял на етническите малцинства е съответно 16,1% в България и 22,2% в Украйна. В сравнение с предходните преброявания в двете държави този дял се е увеличил в България — с 2,8% (14,3 % през 1992 г.) и е намалял в Украйна — с 4,8% (27,3% през 1989 г.).

И в двете страни има по една значителна малцинствена общност — съответно турците в България (746 664 д. или 9,4% от цялото население) и руснаците в Украйна (ок. 8 834 000 или 17,3%). Българските турци са традиционно етническо, религиозно и езиково малцинство, населяващо най-компактно два региона в Източна България и създадо при новите условия след 1989 г. своя политическа организация и като цяло нямащо сепаратистки тежениния. Украинските руснаци са национално малцинство в Украйна след нейното утвърждаване като независима държава през 1991 г., но са били част от мнозинствената етническа нация в Съветския съюз. Наред с другите предимно рускоезични украински граждани, те съставляват ок. 70% от населението на източните индустриални области на Украйна (Донбас) и на полуостров Крим. Спецификата на ситуацията с руския език в Украйна се усложнява поради факта, че това е бил и остава главния език за комуникация не само за етническите руснаци, а и за другите етноси, включително и за голяма част от населението с украински произход.

И двете числено най-многобройни малцинства — турците в България и руснаците в Украйна, са свързани в етническо, езиково и културно отношение с империите, владели териториите на двете държави в миналото, а именно — Османската империя и Руската империя, заменени през годините след Първата световна война съответно от националната държава Турция и от Съветския съюз. Разликата между двете общности се състои не само в религиозните различия или съвпадения с мнозинството (ислям при турците и православно християнство при руснаците), а и в отношението към национално-формиращите и модернизационни процеси в ново и най-ново време. В исторически план предимно аграрното турско население в границите на българската държава след 1878 г. е традиционно малцинство, което има догонващо положение спрямо етническото мнозинство на българите във връзка с процесите на стопанска, социална и културна модернизация.⁵ Напротив руснаците в Украйна са били и са свързани предимно с индустриалното производство, същевременно бидейки и носители на доминиращата в Съветския съюз руска или рускоезична култура.⁶

Втората по численост етническа група в България са ромите/циганиите, които наброяват 370 908 д. или 4,6% от цялото население. Както в повечето източноевропейски страни, и в България те са нехомогенен етнос със значителни социални проблеми и много слаба интеграция в обществото. Увеличението на относителния дял на малцинствата в България е най-голямо именно при тях — с 1,3% в сравнение с данните от 1992 г., въпреки че поради друга, не-ромска — предимно българска или турска етническа самоидентификация, реалните цифри за този етнос са предполагаемо още по-високи от официално посочените. Според статистическите данни останалите малцинствени етнически групи в България са значително по-малобройни, съставлявайки, всяка една, от 0,2 % до 0,02% от цялото население.⁷

Етническото многообразие в Украйна е по-силно изразено. По численост след руснаците 16 други малцинства или малцинствени «националности» съставляват, всяко едно, между 0,6% и 0,1% от цялото население.⁸ Относителното намаление на числеността на малцинствата в сравнение с преброяването от 1989 г. засяга почти всички малцинствени общности, но е най-силно изразено при руснаците — с 4,8 %, поради емиграция или възстановена/нова украинска самоидентификация и при евреите — с 0,7%, поради емиграция. Голямото изключение са кримските татари (увеличение с 0,5%), чиято общност фактически не съществува при предходното преброяване и се създава наново след завръщането им по местата, от където са били депортирани.

Както България, така и Украйна имат свои «продължения» под формата на задгранични териториални общности и диаспора извън техните държавни граници. Според някои български данни извън България живеят значително по численост население с български етнически или граждански произход — над 3 млн. д. Всъщност, въпреки че в съседните държави е имало значително по численост българоезично население, в наши дни официалните статистики сочат други, много ниски количествени параметри, а именно — ок. 25 000 българи в Сърбия, 8 092 — в Румъния, 1 487 — в Република Македония, докато за Гърция, Турция и Албания няма такива официални данни. Ако се имат предвид отново официалните статистики сравнително най-многобройната историческа българска диаспора зад граница се намира в Украйна — над 200 000 и в Молдова — ок. 90 000 българи. А най-многочислените български общности зад граница в наши дни се формират от новите икономически емигранти от България в западните страни — особено в САЩ и Канада. Тук следва да се има предвид и значителното присъствие на български турци, емигрирали в Турция.⁹

Според различни данни извън границите на украинската държава живеят между 14 и 25 млн. украинци, очевидно — независимо от степента на тяхното етническо самосъхранение. За числеността на украинците в бившите съветски републики се сочат цифри от ок. 6-7 млн., от които между 4,3 и

5 млн са разпръснати в Русия и са предимно градско население. Украински и рутенски малцинствени общности има в Полша (ок. 250 000 д.), Румъния (ок. 66 000 д.), Словакия (ок. 40 000 д.), на територията на бивша Югославия — в Сърбия (Войводина), Босна и Хърватия (общо ок. 36 000 д.). Значителна по численост украинска диаспора — ок. 7 млн. украинци живеят в други европейски страни, в Северна и в Южна Америка (в САЩ — ок. 3 млн., а в Канада — ок. 1 млн), в Австралия.¹⁰

Ако четем буквално цитирания член 9-ти от българо-украинския договор оставаме с впечатлението за реципрочни количествени характеристики на украинците в България и на българите в Украйна. Както обаче е добре известно първите не могат да бъдат сравнявани с вторите нито по численост, нито по компактност, нито по продължителна уседналост.

През 2001 г. като принадлежащи към украинската «етническа група» в България се самоопределят 2 489 д. български граждани, които са пръснати във всички области с относително най-голяма концентрация в гр. София — 571 д., и в областите Варна — 223 д., Пловдив — 197 д., Бургас — 185 д. и пр.¹¹ По данни на украинските консулства в София и Одеса още ок. 2 700 украински граждани живеят постоянно или временно в България, а според представители на самата украинска диаспора, тя наброява общо ок. 6 000 д.¹² Украинците в България са наследници на т. нар. бяла емиграция след третата руска революция от 1917 г. и последвалата гражданска война в Русия или установили се в страната поради семейни, професионални и други причини след Втората световна война и в наши дни. Въпреки малобройността на украинското присъствие, в България са създадени вече 7 украински организации, всички — учредени след 2000 г., а именно: две фондации в София и Варна и пет дружества във Варна (2), Бургас, Добрич и Силистра.¹³ Въпреки това, било поради количествената им малобройност, било заради публичното отъждествяване на всички емигранти от бившия Съветски съюз предимно с рускоезичието и руския етнос, украинците в България остават слабо известни за българското общество.

Българското малцинствено присъствие в Украйна е значително по-осезаемо, особено що се отнася до районите, компактно населени с етнически българи. Към 2001 г. българите по «националност» наброяват ок. 204 600 д. и съставляват 0,4 % от цялото украинско население. В сравнение с 1989 г., когато са наброявали ок. 235 000 д., техният относителен дял намалява с ок. 0,1%. Според данните за 2001 г. в Одеска област живеят ок. 150 600, в Запорожка — 27 700, в Николаевска — 5 600, в Кировоградска — 2 200, в Херсонска — 5 300 българи. Ок. 64,2% от българите определят българският език като майчин, докато за останалите такъв език е руският (30,3%) или украинският (5%) език.¹⁴

Добре известно е, че българската диаспора в Украйна произхожда от преселили се предимно през XVIII-XIX в. етнически българи и днес е обе-

динена в Асоциация на българските общества и организации в Украйна. Създадена през 1992 г., към 2003 г. асоциацията има 60 колективни членове — общества, дружества, клубове, учебни заведения, медии и пр.¹⁵ Тук следва да се подчертае много рядко срещаният сред българската диаспора по света пример за институционално обединение на българите в една държава. Като един от най-значимите проблеми пред малцинствената общност се откроява езиковият, или по-точно — проблемът за отношенията и съотношението между запазените архаизирани български диалекти, вторично усвоявания български книжовен език, говоримия като език за обща комуникация руски и необходимия, но все още неусвоен официален украински език. Този проблем има своите измерения в сферата на етно-културната идентификация, както и на социалната и етно-политическата легитимация на българската общност в Украйна.

Историческо наследство от комунистическите режими

Историческото наследство на България и Украйна в сферата на междуетническите отношения и етническата политика има своите специфични черти, но и определени сходства, които се обясняват със смесения етно-религиозен характер на населението в двете държави, с преживените исторически травми в национално-държавните и модернизационни процеси и особено с «общата» история в рамките на бившия Източен блок. Теоретичните постановки на комунистическата идеология за автоматично решаване на «националния въпрос» в резултат на социалната революция и за надделяване на «класовата» над националната солидарност «замразяват» или потискат временно, но не премахват многообразието на етническите реалности. На практика тези реалности се усложняват и придобиват потенциал за бъдещи конфликти поради амплитудите на конкретната етническа политика на управляващите комунистически елити.

Докато до Втората световна война политическите интереси на България във връзка с малцинствената проблематика са предимно «външни», т. е. визират многобройните тогава български общности зад граница, по времето на държавния социализъм те стават определящо «вътрешни». Този процес е резултат на политиката на Българската комунистическа партия, чиито принципи се променят от интернационализъм, достигащ до национален nihilизъм, към етнически национализъм, нихилиращ етно-културните различия. Крайните противоположни репери на тази политика са изкуственото стимулиране до 1948 г. на едно фиктивно тогава малцинство — «македонците» и опитът в края на периода (1984-1989) да се отрече, чрез принудително преименуване — побългаряване на имената, едно реално малцинство — турците. Това интериоризиране на малцинствената проблематика има сериозни последици върху международния статус на страната с оглед на нейните отношения с Югославия и с Турция, както и предвид критиките от страна на международните

организации за нарушаване на правата на турското и мюсюлманското население през 80-те години. В комунистическата политика спрямо «вътрешните» малцинства се проявяват последователно три подхода: признаване и дори стимулиране на етно-културните различия непосредствено след 1944 г.; усилия за интеграция на малцинствата чрез модернизация, но и чрез приобщаването им към партията-държава; и асимилация на малцинствените общности.¹⁶ Що се отнася до интересът към «външните» българи, който се активизира през 70-те и особено през 80-те години, той е насочен почти изключително към западната емиграция, която се дели по идеологически критерии на «прогресивна» и «реакционна». Общностите в държавите от Източния блок и особено българите в Съветския съюз са пренебрегвани в името на социалистическия интернационализъм и съюзническите «братски» отношения.¹⁷

Случаят със Съветска Украйна се вписва в политиката на Москва по въпросите на националностите. Тази т. нар. от Ленин «национална политика» е динамична или «диалектическа», защото представлява компромис между две тенденции. От едната страна е крайната цел на режима за асимилация на националностите и създаване на единен «съветски народ», а от другата — необходимостта да се зачита формално правото на самоопределение, декларирано през ноември 1917 г. в Декларацията на народите на Русия. Ако «сливането» на нациите в «съветски народ» е стратегическата цел, политическите лозунги и мерки за тяхното «процъфтяване» и «сближаване» са тактическото средство за постигане на тази цел. Зачитането на национално-културните различия е тенденция, характерна предимно за началото на съветския режим — през 20-те години, има своите по-ограничени проявления по време на «затоплянето» на режима след 1956 г. и преживява ново начало при «перестройката» след 1985 г. Принудителната интеграция към съветския тоталитарен модел и «съветизацията», зад която се прикрива и «русификация», остават водещи в съветската «национална политика».

Етно-националните общности в Съветския съюз придобиват различен статут, като в зависимост от тяхната численост, компактност и степен на развитие получават макар и формалното право на самоуправление в рамките на «автономни републики», «автономни области» или «национални окръзи», а по-малобройните — не придобиват собствена територия. Територията на Съветския съюз се прекроява — теоретично в съответствие с принципа на националностите, а на практика според стария имперски принцип «разделяй и владей». Затова се достига до създаване на нови нации, например в средноазиатските републики, както и до териториални разделения. Типични примери за такива разделения, визиращи пряко Украйна, са отнемането на част от нейната територия за създаване на Молдавската социалистическа съветска автономна република през 1924 г., а по-късно — присъединяването към украинската територия на Северна Буковина и Южна Бесарабия. Други

вторични, но радикални средства за «решаването» на «националния въпрос» в Съветския съюз са сталинските репресии над «националните» елити и депортациите или разместванията на цели народи, както става с кримските татари, българите и други общности от Кримския полуостров през 1944 г. Смесването на етносите се улеснява от процесите на индустриализация и урбанизация, съпроводени с вътрешни миграции, които се насърчават от властите.

В съответствие на идеологическата теза за водещата роля на руската работническа класа в революционните промени след 1917 г., но и по стара чисто имперска «традиция» руският език и руската култура имат привилегировано място в цялата история на Съветския съюз. Този факт се отразява в една или друга степен както на нациите, разполагащи със своя «автономна република» като украинците, така и на по-малобройни етноси, които не се ползват от подобна, каквито са и българите.¹⁸

Етническа политика и малцинствени проблеми в условията на демократизация

Крахът на комунистическите режими в Източна Европа след 1989 г. и разпадането на Съветския съюз през 1991 г. са последвани от неизбежни промени в политиката на България и Украйна спрямо малцинствените реалности, която се извършва в нов политически контекст — на прехода на двете страни към демокрация и пазарна икономика, както и на тяхната международна интеграция в новата геополитическа среда. Особеностите на всяка една държавна политика в сферата на етническите процеси се определят от специфичния исторически опит, пропорциите между мнозинство и малцинства, характерът на техните взаимоотношения, основните тенденции в международните отношения и особено от предизвикателствата или «дразнителите» в лицето на малцинствени проблеми и «външен» натиск. В новите условия се развиват сходни процеси на «етническо възраждане» сред малцинствата във всички държави от бившия Източен блок. Обща е и обратната тенденция — към ескалация на национализма на етническите мнозинства и неговото използване с политически цели.

При историческото наследство, свързано с т. нар. «възродителен процес», остава на пръв поглед необяснимо как след политическата промяна от 1989 г. България успява да избегне крайните форми на междуетническата конфронтация, които се случват например в нейните западни съседи. Като цяло, т. нар. български етнически модел¹⁹ в наши дни се основава на добрите традиции на междуетническо съжителство и на прагматичните политически усилия за съвместяване на еднонационалния характер на държавата с мултиетничния характер на нейното население. Потенциалната опасност от конфликт на етническа основа след насилствената смяна на имената на турското население се преодолява поради липсата на идеологическа основа за

такъв конфликт и общата воля за мирно преодоляване на негативните последици от миналото.

Основните елементи, съставляващи този «модел», са: политическите права, предоставени на малцинствата; отказът на най-многобройното малцинство — турците, от етническият национализъм и религиозният фундаментализъм, както и неговото участие в политическия живот чрез една партия (*Движението за права и свободи — ДПС*), която има етнически произход, мобилизира етническият вот, но се декларира като национална партия с либерална политическа ориентация²⁰; маргинализацията на етническият национализъм на мнозинството и пр. От друга страна, парадоксът на «българския етнически модел» се състои в противоречието между либералния дух на българската конституция от 1991 г., който забранява образуването на «политически партии на етническа, расова или верска основа» (чл. 11, ал. 4)²¹, и «мултикултурната» политическа практика, която дава възможност на една партия с етнически произход да участва в политическия живот. Формалното противоречие между практика и закон поражда временно оспорване на конституционността на ДПС, но не предизвиква трайно дестабилизиране на политическата система. По този малко парадоксален начин българският етнополитически модел се доближава до класическата демокрация, която създава коалиции, преминаващи етническите бариери и осигурява интеграцията на малцинствата без да ги отрича.

Като най-трудно решим малцинствен проблем в България се откроява този, свързан със социалната, политическата и културната интеграция на ромите в българското общество. Най-противоречив обаче остава въпросът за малочисленото македонско малцинство, чието съществуване дълго време не се признава официално и чиито подчертано сепаратистки изяви се посрещат с краен негативизъм от преобладаващата част на българското общество и политическите елити.²²

До ратификацията на *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства* през 1999 г. българската държава няма силни «дражители» или «стимули» за активна етническа политика. Липсата на междуетнически конфликти и радикални малцинствени претенции в страната не провокира необходимостта от спешни държавни мерки по отношение на малцинствата. Междуетническите отношения в България не дават основание за специален интерес или натиск от страна на междуправителствените европейски организации, а Турция е съдържана и също не предявява крайни искания по отношение на българските турци поради своята уязвимост във връзка с международната защита на правата на човека и на малцинствата.

Наред с това, етнически добре запазените български общности в съседни и други държави не създават болезнени малцинствени проблеми. Все пак по традиция от предходния период и в съответствие със значително по-високия обществен интерес към «външните» българи, в това направление на ет-

ническата политика се проявява сравнително повече държавна активност. Още през 1992 г., на мястото на закрития предходната година Комитет за българите в чужбина, се създава *Агенцията за българите в чужбина* (по-късно преобразувана в държавна агенция), която изпълнява координационни функции, но не разполага с достатъчно финансови ресурси. През 2000 г. е приет специален *Закон за българите в чужбина*, който обаче не е приложен изцяло и подлежи на промени. На българските общности зад граница не се предоставят финансови помощи, като главните техните «предимства», осигурявани от държавата, са облекченията за получаване на българско гражданство и особено възможностите за обучение по държавна поръчка в български висши училища.²⁴

При липсата на сериозни вътрешни и външни «дразнителни», политиката на България към малцинствата в страната, към българските общности зад граница и по отношение на препоръчаните европейски стандарти в тази област като цяло е по-сдържана, колеблива или предпазлива в сравнение с политиката на други постсоциалистически държави. България не е сред първите държави, които подписват *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства* — конвенцията е открита за подписване през 1995 г., а е подписана от българска страна през 1997 г. При това до ратификацията на конвенцията през 1999 г. в страната протича голям обществено-политически дебат по въпроса за терминологията и за наличието на «национални малцинства» в България тъй като конституцията и дотогавашното законодателство не използват този термин.²⁵

Всъщност именно подписването и ратификацията на конвенцията, както и «импертивите» на европейския интеграционен процес, свързани със зачитането на правата на малцинствата и особено с интеграцията на ромите, водят до повишаване на вниманието на държавата към вътрешната етническа политика. Потвърждения за тази активност са: създаването на специализиран държавен орган за работа с «вътрешните» малцинства, а именно *Национален съвет по етнически и демографски въпроси към Министерския съвет* (1997 г.); приемането на *Национална рамкова програма за интеграция на ромите* (1999 г.); отпускането от държавата на финансови помощи за етно-културните дейности на малцинствата (от 2001 г.); приемането на *Закон за защита срещу дискриминация*²⁶, който обаче засяга само едната — т. е. антидискриминационната страна на малцинствената проблематика. В страната не се не се обсъжда идеята за специален закон за малцинствата.

Поради сложното историческо наследство и различните стандарти българската държава не се доверява и на някои предложения да приложи принципа на реципрочност спрямо малцинствата в двустранните отношения със съседни държави, предпочитайки да осъществява своята политика в съответствие с поетите ангажименти спрямо международните организации.

Затова, а и поради съдържаността на повечето съседни страни (с изключение на Румъния), малцинствената тема не фигурира в нейните договори с тези държави. Темата за правата на етническите българи в Украйна и Молдова присъства на реципрочна основа в двустранните договори на България с двете постсъветски републики. Активна позиция във връзка с проблематиката на българските общности зад граница българската дипломатия заема през 1999 г., когато се застъпва в полза на запазването на административната обособеност на населението предимно с българи Тараклийския окръг в Молдова.

Както в българския случай, така и в Украйна историческото наследство оказва влияние върху новата етническа политика на държавата и положението на малцинствата. Но фактът, че Украйна се утвърждава като национална държава едва след разпадането на Съветския съюз през 1991 г. има като че ли по-силно въздействие, защото създава повече предпоставки за нови етно-териториални и междуетнически проблеми, както и за тяхното решаване с нови механизми.

Етническите проблеми в съвременна Украйна са свързани преди всичко с процеса на украинизация на държавата, започнал със *Закона за езиците* от 1989 г., който превръща украинския в официален език, реакциите спрямо този процес от страна на значителното руско и рускоезично население, преодоляването на разделението между рускоезичната източна и украиноезичната западна част на държавата. Като най-трудно решим изпъква проблемът с административния статут на предимно рускоезичния Кримски полуостров (Автономна република Крим), който се усложнява след завръщането на депортираното от там население — кримски татари и други народи²⁷. Развитието на «вътрешните» украинско-руски отношения е проекция и на проблемите в междудържавните отношения между Украйна и Русия. А те се определят както от стратегически интереси като собствеността върху Руския черноморски флот, статуса на пристанищния град Севастопол, разделението на банкови приходи и разходи, така и от наличието на значителни малцинствени общности в двете страни, тяхното етно-културно развитие и претенциите за тяхната «защита» от страна на «държавите-майки». Политиката на украинизация среща трудности не само поради напредналата русификация на голяма част от украинското и малцинственото население, а и в лицето на т. нар. «политически рутенизъм» в западните територии на страната, който получава и задгранична подкрепа. Като цяло вътрешните етнически проблеми или «дразнители» в украинския случай се оказват много по-силни отколкото в България и това стимулира украинската държава да реагира ускорено, да търси вътрешни законодателни и институционални решения, както и да приема международното посредничество.

Общото регламентиране на украинската етническа политика по отношение на малцинствата започва още с *Декларацията за националния суверенитет на Украйна* и *Декларацията за правата на националности-*

те в Украйна от 1991 г., които гарантират равни права на всички националности, правото им да развиват своята култура и да използват своя майчин език във всички сфери на социалния живот. През 1992 г. с президентски указ се създава Фонд за *развитие на културата на националните малцинства в Украйна*, а парламентът — Върховната рада приема специален *Закон за националните малцинства в Украйна*.²⁹ Законът е съобразен със съществуващите по това време международни норми като гарантира в най-обща форма използването и образованието на майчиния език, създаването и функционирането на малцинствени културни институции и правото на национално-културна автономия. Допуска се действието на организации, представляващи интересите на националните малцинства, използването на националните символи, както и на личните имена според правилата на майчиния език, свободата на контактите с лица и организации отвъд украинските граници. Основните положения на малцинствения закон са включени и в *украинската конституция*, приета през 1996 г., която освен вече използвания термин «национални малцинства» въвежда и термина «коренни народи».³⁰ Според Закона за украинското гражданство от 2001 г. законодателството на Украйна признава само украинското гражданство на своите граждани, тоест не признава двойното гражданство.³¹

Присъединяването на Украйна към системата на международните инструменти в сферата на правата на човека и малцинствата, посредничеството на международните организации при решаване на украинските малцинствени проблеми, наред с общностните искания на малцинствените групи водят до промени в законодателната основа на украинската политика. Затова се подготвя нова редакция на *Закона за националните малцинства*, който е преминал благоприятно експертните процедури на Съвета на Европа. Съобщава се също за подготвянето на *проекто-закон за национално-културната автономия*, както и на проект за промени в *Закона за езиците* от 1989 г. Новаторска в рамките на Европа е украинската инициатива за *закон за статута на коренните народи в Украйна*, която е свързана с исканията на кримските татари за признаване на такъв статут. Проектът се обсъжда от 2004 г. включително и в *Европейската комисия за демокрация чрез право* (т. нар. *Венецианска комисия*) към Съвета на Европа.³²

На институционално равнище, за разлика от ситуацията в България, където вътрешните и външните етно-малцинствени аспекти се координират от различни правителствени органи, в Украйна те се намират в обхвата на един централизиран орган на изпълнителна власт. Това е *Държавният комитет на Украйна по въпросите на националностите и миграциите*, който е създаден през 1996 г. с предназначение да обезпечавя реализацията на държавната политика едновременно в сферата на междунационалните отношения, правата на националните малцинства и украинската диаспора, миграционните отношения.³³ Обществено-държавното начало се изразява в

работата *Съвета на представителите на публичните организации на националните малцинства в Украйна*, който се учредява през 2000 г. като съвещателен орган към украинския президент.³⁴ След т. нар. Оранжева революция в края на 2004 г., се обсъждат някои промени и в така представената институционална сфера на етническата политика.³⁵

Правителствата на Украйна поемат инициативи за серия от дългосрочни правителствени програми за прогнозиране и канализиране на етническите процеси в страната. Такива са *програмите за регулиране на етнонационалния процес, за интегриране на хората, завърнали се от депортация, за реализиране на правата на националните малцинства, за развитието на украинския език в Крим, за развитието на националната идентичност на етническите малцинства, за възраждане и развитието на образованието на националните малцинства* и пр. Изработва се и специална програма за кримските татари.

По отношение на малцинственото образование, към 2005 г. от общо ок. 20 000 училища в Украйна в ок. 1 500 училища се преподава на руски език, в още ок. 150 училища — на езиците на други национални малцинства (в 27 училища — на румънски, в 20 — на унгарски, в други — на «молдавски», татарски, полски и т. н.), а в още 550 училища преподаването е двуезично — на руски и украински език. На фона на тези данни, изучаването и образованието на български език в Украйна все още догонва образованието на други малцинства, които са съотносими с българите по численост, въпреки че бележи значителен ръст в сравнение със съветския период до 1987 г. Руският език остава все още основен език на преподаване в районите с компактно българско население.

Пряко отражение върху етно-политическата обстановка в страната има дълго време обсъжданата *административно-териториална реформа* (проект за закон от 2002 г.), която предвижда окрупняване на териториалните единици. Проектът предизвиква ред възражения по места, особено в районите със смесено население. Така например, Закарпатската област изразява желание да бъде самоуправляваща се територия, а не да бъде присъединена към проектираната по-голяма Карпатска област. Намеренията за ликвидация на Болградския район в Одеска област, който е и единственият район с преобладаващо българско население, също поражда остри несъгласия сред обществените и политическите сдружения на тамошните българи, гагаузи и албанци, които са подкрепени с решение на Болградския районен съвет от 26 май 2005 г. Освен за запазването на Болградския район, се настоява към него да бъдат присъединени след свободно волеизявление и граничните с района села с компактно българско и гагаузко население.³⁸

В съответствие с предвидения в украинската конституция текст (чл. 12), Украйна се грижи за задоволяване на националните, културните и езиковите нужди на украинците, живеещи извън границите на държавата. Наред с

това украинската политика насърчава завръщането и заселването в страната на етнически украинци, живеещи зад граница, особено на тези от Русия и Средна Азия.³⁹

За разлика от случая с България, вътрешните етно-политически проблеми на Украйна стават обект на постоянно внимание от страна *Върховния комисар за националните малцинства* — институция за ранна превенция на етнически конфликти, създадена от *Съвещанието/Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа* (ОССЕ). От 1994 г. Върховният комисар посещава многократно Украйна, за да посредничи чрез различни форми за решаването на въпросите около автономния статут на Кримската автономна република, заселването и интегрирането на завърналите се кримски татари и другите депортирани народи, украинско-руските противоречия във връзка с малцинствата. Потвърждение на голямото внимание, което отделя ОССЕ на Украйна е и създаването на специална мисия на тази организация със седалище в Киев и с филиал в Симферопол.⁴⁰

Като се имат предвид по-високата потенциална или реална конфликтност на вътрешните етнически дадености, както и външните интервенции за тяхното регулиране не е чудно, че Украйна е сравнително по-«отворена» от България към международните стандарти в сферата на малцинствените права, приети през 90-те години от Съвета на Европа. През септември 1995 г. тя става първата държава от бившия Съветски съюз, която се присъединява към *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства*. Този международен документ е ратифициран от Върховната рада и съответно влиза в сила две години по-късно. През 2003 г. украинската държава се обвързва окончателно и с прилагането на *Европейската харта за регионални или малцинствени езици*,⁴¹ въпреки някои проблеми, които отлагат окончателната ратификация на този документ (първата ратификация от 1999 г. е обявена за неконституционна по процедурни причини)⁴². Приложението на предвидените в хартата ангажименти остава въпрос на държавната политика на Украйна, която обаче не успява да отдели достатъчно финансови средства за тяхната реализация⁴³. Специални клаузи за взаимна защита на правата на малцинствата са включени в двустранните декларации и договори на Украйна с нейните западни съседи, а именно с: Полша (декларация от 1990), Молдова (договор от 1991 г.), Унгария (специална декларация от 1991 г.), Румъния (договор от 1997).

Като цяло, официалната етническа политика на съвременна Украйна е динамично променяща се и реактивна спрямо малцинствените проблеми и международните посредничества. Основно предизвикателство с оглед на нейната ефективност са сложните отношения между наследената и отстоявана на много места русификация и официално провежданата от централните власти украинизация. В този противоречив контекст, който се усложнява допълнително от социално-икономически и управлен-

ски проблеми, се развиват и процесите на етническо «възраждане» на малцинствените общности. Прилагането на законодателните и договорни ангажменти в Украйна се затруднява поради недостига на финансови ресурси, административните пречки и социално-културната ситуация по места, която се характеризира с все още слабо развито гражданско общество. Примери за такива пречки и трудности, свързани с българската малцинствена общност, дават обстоятелствата по определянето на статута на Болградската гимназия, както и манипулативните анкети в селищата с българско население в Болградски и Измаилски райони по въпроса дали децата желаят да изучават български език⁴⁴.

Подобно на българската, и украинската етническа политика се гради на разбирането за индивидуалните права на лицата, принадлежащи на национални малцинства и полага усилия, за да не дава основания за искания за групови/колективни права на етническа и особено на териториална основа. В същия дух правителството третира завръщащите се депортирани като едно цяло, вместо да прави диференциация между различните етнически групи. Характерна особеност на украинската законоделна и политическа практика е въвеждането на термина «коренни народи», чието съдържание остава противоречиво, съвпадайки отчасти без да се покрива с термина «национални малцинства». Терминът «коренни народи» съдържа федеративен потенциал, който всъщност се демонстрира и със създаването и функционирането на Кримската автономна република.

* * *

Ако се върнем към двустранния българо-украински договор от 1992 г. и неговата «малцинствена» клауза следва да отбележим, че пълната реципрочност в българо-украинските отношения по малцинствената проблематика на теория не е постижима не само поради различните количествени параметри на българското национално малцинство в Украйна и на украинската етническа група в България, а и заради различията в подходите на двете държави към етническата политика. Въпреки това, на практика принципът на реципрочността спрямо малцинствата присъства в двустранните споразумения между правителствата и образователните министерства на двете страни относно сътрудничеството в сферата на образованието и науката.⁴⁵ Същевременно този принцип не е пречка за предприемането на двустранни мерки с оглед значително по-големите потребности на българската общност в Украйна. Такава мярка именно е Протоколът за Болградската гимназия, сключен през 2000 г. между украинското и българското министерства на образованието и науката. Според него гимназията се утвърждава като учебно заведение в системата на образованието на Украйна, в което обучението следва да се осъществява основно на български език и което се поставя под патронажа на двете образователни ведомства.⁴⁶

Особеностите на конкретните «вътрешни» етнически реалности и на «външните» международни намеси определят и формират до голяма степен различната ангажираност на двете сравнявани държави с регламентирането и осъществяването на политиката към малцинствата. Докато официалната българска политика до края на 90-те години остава по-близо до либералния модел, пренебрегващ етническите различия, управляващите в Украйна са принудени още с възстановяването на държавността да се ангажират много по-пряко с мултикултурната политика.

От друга страна, ангажирането на държавите от бившата Източна Европа с общоевропейските инструменти или с двустранни договорености действа макар и бавно по посока към трансфер на политика на малцинствени права в международните отношения, въпреки че все още липсва общоприет европейски модел на такава политика. Потвърждение на тази тенденция са промените в българската политика към подкрепа на мултикултурализма и интегриране на ромите след ратифицирането на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, както и съобразяването на украинските власти със съветите на Върховния комисар за националните малцинства при решаването на проблемите, свързани с автономията на Кримската република, статуса на кримските татари или руско-украинските отношения. Затова въпреки че приоритетът на националните интереси в подхода на всяка една европейска държава към защитата на малцинствата ще се запази и през следващите години, в дългосрочна перспектива съвременната еволюция на тази проблематика води към ограничаване на държавния суверенитет и съответно към все по-широка интернационализация и унификация на националните подходи. А междувременно реципрочността в междудържавните отношения може да се търси и намира и без да се изисква задължително уеднаквяване на етническите политики. Съвременният политически опит на много европейски страни, включително и този на България и Украйна, могат да потвърдят това.

БЕЛЕЖКИ

¹Държавен вестник, С., бр. 25, 25.03.1994. На пресконференцията след подписването на договора президентът Желев заявява, че въпросът за малцинствата в Украйна се решава по толкова демократичен начин, че като проблем просто не съществува. А на въпрос на български журналист дали украинското държавно ръководство ще удовлетвори искането за български национален окръг в Бесарабия, президентът Кравчук отговаря, че Украйна има закон за националните малцинства, който позволява културна автономия, но всяко обособяване на друго равнище Киев смята за недопустимо — Демокрация, С., бр. 238, 6.10.1992.

²Използвам термина «малцинство» в неговия смисъл на група от населението — граждани на една държава, която притежава национални, етнически, религиозни

или езикови характеристики, различаващи я отчетливо от останалото население, която е числено по-малобройна от това население, намира се в недоминиращо положение и има обща воля да запази своите специфични характеристики, а индивидите, съставляващи тази група, се самоидентифицират с нея. Що се отнася до термина «етническа политика», чрез него означавам както влиянието на етническия фактор в политическия живот, така и ролята на политическите фактори за формирането на междуетническите отношения и решаването на етническите проблеми.

³Национален статистически институт. Население към 01.03.2001 г. по области и етническа група — <http://www.nsi.bg/Census/Census.htm>

⁴Про кількисть та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року — <http://www.ukrstat.gov.ua/Perepis/perepis.html>

⁵За турското малцинство в България вж. например **Стоянов, В.** Турското население в България между полусите на етническата политика. С., 1998.

⁶Поради продължителната липса на собствена държава модернизацията в Украйна се извършва бързо и травмиращо на условията на Съветския съюз предимно от неукраинци. В резултат на това до днес се запазва «известно противопоставяне между украинското и модерното» — **Субтелни, О.** Украйна. История. С., 1995, с. 6.

⁷Подредени в низходящ ред тези етнически групи са: руснаци (15 595 д.), арменци (10 832), власи (10 566), македонци (5 071), гърци (3 408), украинци (2 489), евреи (1 363), румънци (1 088). Делът на българските граждани, които не се самоопределят по етническа група е 0,8% (62 108 д.), а на онези, които не са посочили такава е 0,3% (24 807). За малцинствените общности в България вж например Общности и идентичности в България. С., 1998.

⁸Тези малцинства са: белоруси (ок. 275 800 д.), молдовани (258 600), кримски татари (248 200), българи (204 600), унгарци (156 600), румънци (151 000), поляци (144 100), евреи (103 600), арменци (99 900), гърци (91 500), татари (73 300 д.), цигани (ок. 47 600 д.), азербайджанци (45 200), грузинци (34 200), немци (33 300) и гагаузи (31 900). С други националности се самоопределя ок. 4% (117 100 д.) от украинското население.

⁹За българските общности извън България вж.: **Нягулов, Бл., Ем. Миланов.** Българските общности зад граница, В: Общности и идентичности в България, С., 1998, 408-438; **Янев, Й., Пл. Павлов.** Световната България. С.: Светлоструй, 2000.

¹⁰Болгаро-українські весті: Украинците по света — <http://ukrpress.bol.bg/dia-ukrWorld03.html> ; Болгаро-українські весті: Извън Украйна живеят над 25 млн. украинци, Киев, 4 юли 2003, — <http://ukrpress.bol.bg/ar-dia-2003.html>

¹¹Национален статистически институт. Население към 01.03.2001 г. по области и етническа група — <http://www.nsi.bg/Census/Census.htm>

¹²Болгаро-українські весті: Українська меншина в Болгарії нараховує 2489 осіб, Софія, 7 липня 2003 — <http://ukrpress.bol.bg/ar-dia-2003.html>

¹³Болгаро-українські весті — <http://ukrpress.bol.bg/dia-ukrWorld03.html>

¹⁴Болгаро-українські весті: Българското малцинство в Украйна — <http://ukrpress.bol.bg/spu-bulgari.html>

¹⁵Вж. по-подробно във Всеукраїнської болгарської асоціації — 10 лет. Оде-

са: Маяк, 2003; За историята на българите в Украйна до първите години след разпадането на Съветския съюз вж. **Грек, Ив., Н. Червенков.** Българите от Украйна и Молдова: минало и настояще. С.:ИК «Христо Ботев», 1993.

¹⁶ За тези подходи вж. **Кръстева, Ан.** Българската етническа политика. В: От етничност към миграция. С.: Нов български университет, 2004, 39-43.

¹⁷ **Нягулов, Бл.** Правителствената политика спрямо българите зад граница, В: 120 години изпълнителна власт в България, С., 1999, 237-241.

¹⁸ За съветската история на Украйна и «националната политика» в Съветския съюз вж. например: **Субтелни, О.** Цит. съч., с. 453 сл.; Політична історія України. Посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002, 247 сл.; **Casu, I.** *Politica nationala in Moldova Sovietica, 1944-1989.* Chisinlau, 2000.

¹⁹ Терминът «български етнически модел» се въвежда в българския политически курс по време на войната в Косово, за да се предаде едно позитивно послание на международната общност. По-късно той е подет от изследователите и експертите, за да се означи специфичния опит на България в управлението на етнокултурното многообразие — **Кръстева, А.** Цит. съч. с. 35 и сл.. Вж. също **Zhelyazkova, A.** *The Bulgarian Ethnic Model — East European constitutional review*, vol. 10, 2001, № 10; **Kertikov, K.** *Le modele ethnique bulgare: formation et evolution.* In: *Penser l'Europe. Seminaire international — troisieme edition: Religion and European Culture*, Bucharest, 2004, 120-126.

²⁰ Ок. 7% от членовете на движението са етнически и православни българи. За ДПС вж. например: **Кръстева, А.** Цит. съч., с. 52-54; **Ishiyama J. T., M. Breuning.** *Ethnopolitics in the New Europe.* London: Boulder, 1998, 21-50.

²¹ Държавен вестник, бр. 56, 13.07.1991; Също — http://www.online.bg/law/const/const1_b.htm

²² Изследванията върху идентификацията на македонците в България показват, че тя има смисла предимно на засилен регионализъм и е резултат на политическата пропаганда за македонизация след 1944 г., на съществуващите между двете страни на българо-македонската граница родови връзки или на прагматични интереси. Доминиращото разбиране за македонската идентичност в България е именно като за регионална идентичност. През 1999 г. съдебните власти в страната регистрират като политическа партия Обединената македонска организация «Илинден» — Пирин. Година по-късно тази партия, чиито лидери издигат искания за статут на национално малцинство на македонците, е обявена за противоконституционна от Конституционния съд по дело, образувано по искане на група народни представители от българския парламент. Така, на практика е приложена конституционната забрана на партии, създадени на етническа основа. След оплакване на потърпевшите Европейският съд за правата на човека обявява през октомври 2005 г. забраната ОМО «Илинден» за неоправдана и противоречаща на Европейската конвенция за правата на човека.

²³ Конвенцията е най-широко представителният юридически обвързващ международен инструмент за защитата на националните малцинства в Европа. Тя е приета от Парламентарната асамблея на Съвета на Европа през 1994 и влиза в сила през 1998 г. За нейния текст вж. <http://www.humanrights.coe.int/Minorities/French/SiteMap.htm> Стра-

ни по конвенцията са вече 36 европейски държави — вж. [http : \(/www.coe.int/T/F/Droits_de_l%27Homme/minorites\)](http://www.coe.int/T/F/Droits_de_l%27Homme/minorites)

²⁴Вж.: **Нягулов, Бл.** Правителствената политика ..., 242-251; **Иванов, М.** Президентската институция и българите в чужбина. В: Алманах Родолюбец, бр. III, 1998, 254-262. За образователната политика, която е най-активната и най-плодотворна част от българската политика спрямо българите зад граница вж. **Миланов, Ем.** Да не угасват българските огнища извън България. В: Алманах Родолюбец, 1994, 274-281; бр. III, 1998, 262-268; бр. IV, 2000, 273-278; бр. V, 2002, 341-349; бр. VI, 2004, 441-456, както и публикуваните в бр. I-VI на алманаха списъци на приетите в български висши училища студенти от Украйна и на преподаватели, изпратени от България за работа сред българската общност.

²⁵Вж. **Нягулов, Бл** Европейската защита на малцинствата и България — съвременни аспекти — Исторически преглед, 2000, N 5-6, 287-295.

²⁶Държавен вестник, София, бр. 86, 30.09.2003 г. Законът влиза в сила на 1.01.2004 г.

²⁷Кримската съветска социалистическа република е създадена през 1921 г., а през 1945 г. е преобразувана в Кримска област. През 1954 г. тя е предадена от Руската съветска федеративна социалистическа република на Украинската съветска социалистическа република. През 1991 г. Кримската област е преобразувана в Автономна република Крим в границите на Украйна. Тя разполага с автономия на решенията, които се отнасят до нея в съответствие с украинската конституция и конституцията на самата автономна република, приета през 1998 г. — вж.: International Committee of Crimea — <http://www.iccrimea.org/list.html>; **Sasse, G.** Conflict-Prevention in a Transition State: The Crimean Issue in Post-Soviet Ukraine — Nationalism and Ethnic Politics, Vol. 8, No. 2, 2002, pp. 1-26; **Shevel, O.** Crimean Tatars and the Ukrainian State: The Challenge of Politics, the Use of Law, and the Meaning of Rhetoric-<http://dev.eurac.edu:8085/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1035910069206>; **Belitser, N.** «Indigenous Status» for the Crimean Tatars in Ukraine: A History of a Political Debate — <http://dev.eurac.edu:8085/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1035986553457>

²⁸Рутените или русините са население, което е родствено с украинците и което населява Закарпатската област на Украйна, както и още няколко източноевропейски държави. Докато в тези държави рутените се ползват със статут на национални малцинства, в Украйна тяхната национална обособеност не се признава официално. Още преди обявяване на независимостта на Украйна, през 1990 г. там възниква движението на т. нар. политически рутенизъм, което има сепаратистки потенциал. Неговите представители предявяват искания за автономия на Закарпатската област, организират референдум през 1991 г., на който 78% от гласувалите подкрепят идеята за териториална автономия, създават през 1993 г. временно правителство на Закарпатска Украйна, провъзгласяват Република Закарпатска Рус и търсят подкрепа от Москва и международните организации. При проучвания обаче се оказва, че само 6% от жителите на териториите, за които се иска автономия, декларират, че са рутени, докато голямото мнозинство от населението се самоопределя като украинско — **Belitser, N.** Political and Ethno-Cultural Aspects of the Rusyn's Problem: A Ukrainian Perspective. Всъщност

този проблем условно може да бъде сравнен с проблема за «политическия македонизъм» в България, най-малкото — по сходствата в отношението на официалните власти към етнополитическото обособяване на общност, чиито културни характеристики съвпадат в общи линии или са сходни с тези на етническото мнозинство в държавата.

²⁹Вж. <http://dev.eurac.edu:8085/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1019479568831>

³⁰<http://dev.eurac.edu:8085/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1019221174489>

³¹Първият закон за гражданството и приет през 1991 г. За закона от 2001 г. вж. — <http://dev.eurac.edu:8085/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1028042439935>

³²Вж. Venice Commission, Opinion № 3003/2004, Strasbourg, 12.10.2004 — [http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL-AD\(2004\)036-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL-AD(2004)036-e.asp) Венецианската комисия критикува първия проект за този закон заради дефиницията на термина «коренни народи» — специално поради изискването на украинско гражданство и условието за малочисленост на съответните народи. По повод списъка на «коренните народи» — общо 16, включително и българите, комисията изразява мнение, че много от изброените лица, принадлежащи на национални групи, са скорошни имигранти на украинска територия. Освен това се предлага да бъдат включени такива права като правото върху земята и управлението на нейните ресурси, самоуправлението, участието в публичния живот и пр. Във втория украински проект списъкът на «коренните народи» е редуциран от 16 на 12 народа, сред които българите вече отсъстват. Това изключване предизвиква силни протести сред българската малцинствена общност, направени в колективни и индивидуални изложения пред украинските държавни органи. На кръгла маса за обсъждане на проекта, проведена на 18 ноември 2004 г. в Държавния комитет по въпросите на националностите и миграциите, председателят на комитета заявява, че постъпилите предложения са достатъчно основание за доработване на проекта, както и за включването на българите в списъка на «коренните народи» на Украйна. Вж.: Роден край, Одеса, бр. 11, 12.03.2003; бр. 34, 21.08.2004; бр. 46, 13.11.2004; бр. 48, 27.11.2004.

³³http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=175632&cat_id=72056

³⁴http://www.minelres.lv/NationalLegislation/Ukraine/Ukraine_MinorityCouncil_English.htm

³⁵Вж.: Роден край, бр. 10, 5.03.2005; бр. 11, 12.03.2003.

³⁶Divers, nr. 32, (224), 1.09.2005 — http://www.divers.ro/cgi-bin/buletin_ro.py?id=224#3281

³⁷През 1987 г. се слага началото на факултативното изучаване на българския език в Украйна. Към 2000–2001 г. повече от 15 000 ученици в Одеска област изучават този език факултативно или като основен предмет. През 1993 г. се открива Болградската гимназия «Георги С. Раковски», а през 1995 г. — Приморския украинско-български лицей, където се изучават разширено българския език и литература, историята и културата на българите. Българската асоциация полага усилия за въвеждане на часове за изучаване на родния език в инвариантната част на учебния план. Наред с това към редица местни сдружения се създават неделни училища за изучаване на българския

език от деца и възрастни — Всеукраинской болгарской ассоциации — 10 лет..., 56-59.

³⁸Болградский районный совет Одесской области, 24-ая сессия IV созыва, Решение О проекте Закона Украины «О территориальном устройстве Украины», 26.05.2005; Обръщение от българските, гагаузкото и албанското дружества и общества в Болградски район до президента и министър-председателя на Република България, 9-13.06.2005. Изказвам благодарност на Никола Караиванов за предоставените ми копия на посочените документи.

³⁹За тази цел държавата заделя всяка година ок. 55 млн. гривни. (\$10 млн) — Болгаро-українські вести: Украинците по света — <http://ukrpress.bol.bg/dia-ukrWorld03.html>

⁴⁰**Kemp, W. A.** (ed.). *Quiet Diplomacy in Action. The OSCE High Commissioner on National Minorities*. Hague, London Boston: Klumer Law International, 2001, 217-229.

⁴¹Както и Рамковата конвенция, Хартата е инициатива на Съвета на Европа, приета е като конвенция през 1992 г. и влиза в сила през 1998 г. Хартата не е подписана от България. За нейния текст вж. [http : \(/conventions.coe.int/Treaty/FR/Treaties/Html/148.htm](http://conventions.coe.int/Treaty/FR/Treaties/Html/148.htm)

⁴²RFE/RL NEWSLINE Vol. 7, № 92, Part II, 16.V.2003. В Украйна хартата се прилага към следните национални малцинства: белоруси, българи, кримски татари, гърци, немци, унгарци, евреи, молдовани, поляци, румънци, руснаци и словаци.

⁴³Вж. Роден край, Одеса, № 10, 5.03.2005, Дора Костова, За езиковите права на малцинствата.

⁴⁴Вж. **Миланов, Ем.** Да не угасват българските огнища извън България: За образователната дейност сред българските общности зад граница. В: Алманах «Родлюбец», бр. V, С., 2002, 345-347.

⁴⁵Спогодба между правителството на Република България и правителството на Украйна за сътрудничество в областта на образованието, науката и културата, София, 5.10.1992; Споразумение между Министерството на науката и образованието на Република България и Министерството на образованието на Украйна, Киев, 9.12.1994; Протокол за сътрудничество и обмен между Министерството на образованието и науката на Република България и Министерството на образованието и науката на Украйна за учебните 2004/2005, 2005/2006 и 2006/2007 години, Киев, 4.06.2004.

⁴⁶Протокол между Министерството на образованието и науката на Украйна и Министерството на науката и образованието на Република България за Болградската гимназия «Георги С. Раковски» (Одеска област, Украйна), София, 29.07.2000. Изказвам благодарност на Емил Миланов за предоставените ми текстове на изброените двустранни споразумения.